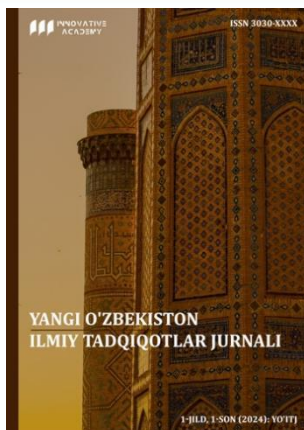

YEVROPA MANBALARIDA AMIR TEMURNING SIVILIZATSIYALAR TARAQQIYOTIGA QO'SHGAN HISSASI

Mamazoxidova Gulsanam Xayrullo qizi

Namangan davlat universiteti talabasi

Tel: +998 (94) 443 25 75

Email: mamazoxidova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21903288>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-avgust 2026 yil

Ma'qullandi: 11-avgust 2026 yil

Nashr qilindi: 12-avgust 2026 yil

KEY WORDS

Amir Temur, Yevropa manbalari, Klavixo, Samarqand, diplomatiya, sivilizatsiya, Temuriylar davri, Sharq va G'arb aloqalari, madaniy taraqqiyot.

ABSTRACT

Mazkur maqolada Amir Temurning sivilizatsiyalar taraqqiyotiga qo'shgan hissasi Yevropa manbalari asosida tahlil qilinadi. Unda Ispaniya, Fransiya va Angliya elchilari hamda tarixchilarining asarlarida Sohibqiron faoliyatining yoritilishi, uning xalqaro diplomatik munosabatlarni rivojlantirishdagi o'rni, Sharq va G'arb o'rtasidagi madaniy-iqtisodiy aloqalarni mustahkamlashdagi xizmatlari ochib beriladi. Ayniqsa, Ruy Gonsales de Klavixoning "Samarqandga sayohat kundaligi" asari asosida Amir Temur davlati, Samarqandning siyosiy, iqtisodiy va madaniy markaz sifatidagi mavqei tahlil qilinadi. Shuningdek, Sohibqironning bunyodkorlik faoliyati, ilm-fan va me'morchilik rivojiga qo'shgan hissasi Yevropa tarixnavisligi nuqtai nazaridan yoritiladi.

Amir Temur jahon tarixida chuqur iz qoldirgan buyuk davlat arbobi, yirik sarkarda, bunyodkor hukmdor va siyosiy tafakkur egasi sifatida e'tirof etiladi. XIV asrning ikkinchi yarmi – XV asr boshlarida Movarounnahr hududida kuchli markazlashgan davlatni barpo etgan Amir Temur nafaqat harbiy-siyosiy sohada, balki iqtisodiy taraqqiyot, shaharsozlik, me'morchilik, ilm-fan va madaniyat rivojida ham katta tarixiy xizmatlarni amalga oshirdi. Uning faoliyati o'z davrining hududiy chegaralaridan chiqib, Sharq va G'arb sivilizatsiyalari o'rtasidagi munosabatlarning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Shu sababli Amir Temur shaxsi va uning tarixiy merosi nafaqat Markaziy Osiyo tarixshunosligida, balki Yevropa ilmiy adabiyotlari va manbalarida ham muhim tadqiqot obyekti sifatida o'rganilgan. Amir Temur davriga oid Yevropa manbalari Sohibqiron faoliyatini o'rganishda alohida ilmiy ahamiyatga ega. Chunki ushbu manbalarda Temur davlati, Samarqand shahri, saroy hayoti, diplomatik aloqalar, savdo munosabatlari va madaniy jarayonlar bevosita guvohlar tomonidan tasvirlangan. Ayniqsa, Kastiliya qiroli Genrix III tomonidan Samarqandga yuborilgan elchi Ruy Gonsales de Klavixoning kundaliklari Amir Temur saltanati haqida Yevropada shakllangan dastlabki batafsil ma'lumotlardan biri hisoblanadi. Klavixo o'z asarida Samarqandning ulkan bunyodkorlik ishlari, saroylarning hashamati, turli mamlakatlardan kelgan hunarmandlar va olimlar faoliyati haqida qimmatli ma'lumotlar beradi. Ushbu tasvirlar Amir Temurning faqat zabt etuvchi hukmdor emas, balki ulkan qurilish va madaniy taraqqiyotga e'tibor qaratgan davlat rahbari bo'lganini ko'rsatadi.

Yevropa manbalarida Amir Temur obrazi murakkab va ko'p qirrali tarzda aks etadi. Ayrim mualliflar uning harbiy yurishlariga e'tibor qaratgan bo'lsa, boshqa tadqiqotchilar uning davlat boshqaruvi, diplomatik siyosati va bunyodkorlik faoliyatini yuqori baholaganlar. Jumladan, yevropalik sayyoh va tarixchilar Amir Temur tomonidan Samarqandning dunyoning yirik madaniy markazlaridan biriga aylantirilgani, turli hududlardan olimlar, me'morlar, hunarmandlar va san'atkorlarning jalb etilgani haqida yozganlar. Bu jarayon natijasida Movarounnahr hududida ilmiy va madaniy muhit rivojlanib, keyingi Temuriylar davri taraqqiyoti uchun mustahkam zamin yaratildi. Amir Temurning sivilizatsiyalar taraqqiyotiga qo'shgan hissasini o'rganishda uning Sharq va G'arb o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlashdagi faoliyati ham muhim ahamiyatga ega. Sohibqiron davrida turli davlatlar bilan diplomatik munosabatlar o'rnatilgan, elchilar almashinuvi amalga oshirilgan va xalqaro savdo aloqalariga katta e'tibor qaratilgan. Yevropa hukmdorlari bilan olib borilgan yozishmalar, elchilik munosabatlari va siyosiy kelishuvlar Amir Temur davlatining xalqaro maydondagi mavqeini oshirgan. Ayniqsa, Usmonli turklar bilan bog'liq voqealar va Anqara jangi ortidan Yevropada Amir Temur faoliyatiga bo'lgan qiziqish yanada kuchaydi. Sohibqironning tarixiy xizmatlaridan yana biri shundaki, u davlat boshqaruvida tartib-intizom, qonuniylik va markazlashgan boshqaruv tamoyillariga asoslangan tizim yaratishga intildi. Uning "Temur tuzuklari" nomi bilan mashhur bo'lgan siyosiy-huquqiy qarashlari davlat boshqaruvi, harbiy tartib va jamiyat hayotini tashkil etish masalalariga bag'ishlangan. Garchi ushbu asarning yaratilishi va shakllanishi masalasida tarixshunoslikda turli qarashlar mavjud bo'lsa-da, u Amir Temur davri siyosiy tafakkurini o'rganishda muhim manbalardan biri sifatida qaraladi.

Bugungi kunda globallashuv sharoitida tarixiy shaxslarning jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotidagi o'rnini xolis baholash muhim ilmiy vazifalardan biridir. Amir Temur faoliyatini faqat harbiy yurishlar yoki siyosiy jarayonlar doirasida emas, balki madaniyatlararo aloqalar, ilm-fan rivoji, shaharsozlik va xalqaro munosabatlar nuqtai nazaridan o'rganish zarur. Ayniqsa, Yevropa manbalarini tahlil qilish Sohibqiron faoliyatiga nisbatan kengroq va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Mazkur maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, unda Amir Temurning jahon tarixidagi o'rnini Yevropa manbalari asosida yoritilib, uning sivilizatsiyalar o'rtasidagi madaniy va siyosiy aloqalarni rivojlantirishdagi xizmatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi Yevropa mualliflari asarlarida Amir Temur faoliyatining qanday aks etganini o'rganish, uning davlat qurilishi, bunyodkorlik ishlari va xalqaro munosabatlar rivojiga qo'shgan hissasini ilmiy jihatdan baholashdan iborat.

Amir Temur qudratli saltanat barpo etgach, o'z davrining yirik davlatlari bilan siyosiy va diplomatik munosabatlarni yo'lga qo'ydi. Sohibqironning tashqi siyosatida davlatlar o'rtasida tinchlik, savdo-sotiq aloqalarini rivojlantirish va xalqaro mavqeni mustahkamlash muhim o'rin tutgan. Shu sababli Amir Temur nafaqat Sharq mamlakatlari, balki G'arbiy Yevropa davlatlari bilan ham faol diplomatik aloqalar olib bordi. Tarixiy manbalarda Amir Temurning Fransiya, Angliya, Ispaniya va boshqa Yevropa davlatlari hukmdorlari bilan olib borgan yozishmalari hamda elchilik munosabatlari haqida ko'plab ma'lumotlar uchraydi. Ayniqsa, Amir Temurning 1402-yilda Kastiliya qiroli Genrix III, Fransiya qiroli Karl VI va Angliya qiroli Genrix IV saroylariga elchilar yuborgani Sharq va G'arb o'rtasidagi diplomatik munosabatlarning rivojlanganini ko'rsatadi[1].

Amir Temurning Yevropa davlatlari bilan munosabatlari ayniqsa Anqara jangi (1402-yil)dan keyin yanada faollashdi. Sohibqironning Usmonli sultoni Boyazid Yildirim ustidan qozongan g'alabasi Yevropa hukmdorlari tomonidan katta qiziqish bilan kutib olindi. Chunki Usmoniylar davlatining kuchayishi o'sha davr Yevropasi uchun jiddiy siyosiy xavf sifatida qaralgan edi. Shu sababli Yevropa qirollari Amir Temur bilan aloqalarni mustahkamlashga intildilar. Amir Temur diplomatiyasining muhim jihatlaridan biri uning elchilar faoliyatiga katta e'tibor qaratganidir. Sohibqiron xorijiy davlatlarga yuborilgan vakillariga keng

vakolatlar bergan, biroq muzokaralarda davlat manfaatlarini ustuvor qo'yishni talab qilgan. Bu esa Amir Temurning xalqaro munosabatlarda puxta siyosiy fikrga ega bo'lgan hukmdor ekanini ko'rsatadi.

Amir Temurning sivilizatsiyalar taraqqiyotiga qo'shgan hissasi Yevropa manbalarida, xususan, Ispaniya, Fransiya va Angliya elchilarining asarlarida yuksak baholanadi. Sohibqiron o'z davrida Sharq va G'arb o'rtasida nafaqat savdo-iqtisodiy munosabatlarni rivojlantirgan, balki turli xalqlar o'rtasidagi madaniy, ilmiy va diplomatik aloqalarning mustahkamlanishiga ham katta hissa qo'shgan. Uning faoliyati natijasida Samarqand xalqaro miqyosdagi yirik siyosiy, iqtisodiy va madaniy markazga aylangan. Yevropalik elchilar o'z asarlarida Samarqanddagi bunyodkorlik ishlari, rivojlangan hunarmandchilik, turli mamlakatlardan kelgan olimlar va ustalar faoliyati haqida qimmatli ma'lumotlar keltiradilar[2]. Amir Temur Sharq va G'arb o'rtasida o'ziga xos madaniy-diplomatik ko'priq vazifasini bajargan. U turli davlatlar bilan elchilik munosabatlarini yo'lga qo'yish orqali nafaqat siyosiy aloqalarni mustahkamlagan, balki ilm-fan, me'morchilik, hunarmandchilik va savdo sohalarida tajriba almashinuviga ham imkon yaratgan. Ayniqsa, Ispan elchisi Ruy Gonsales de Klavixo kundaliklarida Amir Temur davlati, Samarqandning obodligi va xalqaro nufuziga oid ma'lumotlarning aks etishi Sohibqironning jahon sivilizatsiyasi rivojida o'rnini ko'rsatuvchi muhim dalillardan biridir.

Yevropa tarixnavisligida Amir Temur faoliyati ko'p qirrali va murakkab tarixiy jarayon sifatida baholanadi. Yevropalik tarixchilar va sharqshunoslar Sohibqironni faqat yirik sarkarda va zabardast hukmdor sifatida emas, balki xalqaro siyosiy munosabatlarni shakllantirgan, Sharq va G'arb o'rtasidagi aloqalarni rivojlantirgan hamda ilm-fan va madaniyat taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan davlat arbobi sifatida ham e'tirof etadilar. Ayniqsa, uning siyosiy faoliyati, diplomatik tashabbuslari, savdo yo'llarini rivojlantirishga qaratilgan siyosati va bunyodkorlik ishlari Yevropa manbalarida alohida o'rin egallaydi[3]. Yevropa tarixchilarining Amir Temur faoliyatiga bergan baholarida 1402-yilda bo'lib o'tgan Anqara jangi muhim o'rin tutadi. Ushbu jangda Sohibqiron Usmonli imperiyasi hukmdori Boyazid I Yildirim ustidan g'alaba qozondi. Mazkur voqea nafaqat Sharq tarixida, balki Yevropa siyosiy hayotida ham katta ahamiyatga ega bo'lgan hodisa sifatida baholanadi. Chunki XIV asr oxiri – XV asr boshlarida Usmonli turklarining Yevropa hududlariga kengayishi ko'plab davlatlar uchun jiddiy xavf tug'dirayotgan edi. Amir Temurning Anqara jangidagi g'alabasi natijasida Usmonlilar davlatining kuchayishi vaqtincha to'xtatildi va Yevropa davlatlari uchun muayyan siyosiy imkoniyatlar yuzaga keldi. Shu sababli ayrim Yevropa manbalarida Sohibqironning bu g'alabasi Yevropa xavfsizligi bilan bog'liq holda ijobiy baholangan.

Amir Temurning jahon sivilizatsiyasi rivojiga qo'shgan muhim hissalaridan biri uning Sharq va G'arb o'rtasidagi diplomatik munosabatlarni rivojlantirishdagi faoliyatidir. Sohibqiron kuchli davlat barpo etgach, o'z davrining yirik mamlakatlari bilan siyosiy va elchilik aloqalarini yo'lga qo'ydi. Xususan, Ispaniya, Fransiya va Angliya bilan olib borilgan munosabatlar Sharq va G'arb o'rtasidagi o'zaro aloqalarning kengayishiga xizmat qildi[4]. Yevropa hukmdorlari bilan amalga oshirilgan elchilik almashinuvi orqali nafaqat siyosiy masalalar muhokama qilindi, balki savdo, madaniyat va ilmiy aloqalarni rivojlantirish uchun ham imkoniyatlar yaratildi. Bu borada Ispaniya elchisi Ruy Gonsales de Klavixoning "Samarqandga sayohat kundaligi" asari alohida ahamiyatga ega. Klavixo o'z asarida Amir Temur davlati, Samarqand shahri, saroy hayoti, xalqaro savdo va madaniy muhit haqida qimmatli ma'lumotlar keltiradi. Uning kuzatuvlarida Samarqand o'z davrining eng yirik siyosiy, iqtisodiy va madaniy markazlaridan biri sifatida tasvirlanadi. Klavixo ma'lumotlari orqali Amir Temur saltanatining xalqaro nufuzi, turli mamlakatlardan kelgan elchilar va savdogarlar faoliyati haqida muhim tasavvur hosil qilish mumkin.

Amir Temur davrida Buyuk Ipak yo'li orqali amalga oshirilgan savdo aloqalari ham yuqori darajada rivojlandi. Savdo yo'llarining xavfsizligi ta'minlanishi, shaharlarning iqtisodiy

jihatdan rivojlantirilishi va hunarmandchilikning qo'llab-quvvatlanishi natijasida Sharq va G'arb o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlar mustahkamlandi. Ipak, qimmatbaho toshlar, metall buyumlar, hunarmandchilik mahsulotlari va boshqa noyob mahsulotlarning xalqaro bozorlarga chiqarilishi turli xalqlar o'rtasidagi madaniy almashinuv jarayonlarini ham kuchaytirdi[5]. Yevropa tarixshunosligida Amir Temurning ilm-fan va madaniyat rivojiga qo'shgan hissasi ham alohida ta'kidlanadi. Sohibqiron davrida Samarqand, Kesh va boshqa shaharlarda keng ko'lamli bunyodkorlik ishlari amalga oshirilib, me'morchilik va shaharsozlik sohalarida katta yutuqlarga erishildi. Turli hududlardan jalb qilingan me'morlar, ustalar, olimlar va hunarmandlar faoliyati natijasida Temuriylar davri madaniy taraqqiyotining yuksak bosqichi shakllandi.

Yevropa sharqshunoslari Temuriylar davridagi ilmiy va madaniy yuksalishni ko'pincha "Temuriylar Renessansi" tushunchasi bilan bog'laydilar. Chunki ushbu davrda astronomiya, matematika, tarix, adabiyot, me'morchilik va san'at sohalarida katta rivojlanish yuz berdi.

Amir Temur tomonidan yaratilgan siyosiy va iqtisodiy muhit keyinchalik Mirzo Ulug'bek kabi buyuk olimlarning faoliyati uchun mustahkam zamin yaratdi.

Shunday qilib, Yevropa manbalari va tarixnavisligi tahlili shuni ko'rsatadiki, Amir Temur jahon tarixida nafaqat qudratli sarkarda, balki xalqaro munosabatlarni rivojlantirgan diplomat, Sharq va G'arb o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlagan davlat arbobi hamda ilm-fan va madaniyat taraqqiyotiga xizmat qilgan bunyodkor hukmdor sifatida namoyon bo'ladi. Uning faoliyati natijasida yuzaga kelgan siyosiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlar umumjahon sivilizatsiyasi rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

Yevropa manbalarini o'rganish va tahlil qilish natijalari shuni ko'rsatadiki, Amir Temur faoliyati jahon tarixida keng qamrovli ahamiyatga ega bo'lgan. Sohibqiron nafaqat yirik harbiy sarkarda va davlat bunyodkori, balki turli sivilizatsiyalar o'rtasidagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy aloqalarni rivojlantirgan tarixiy shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Yevropa elchilari va tarixchilari tomonidan qoldirilgan manbalarda Amir Temur davlati kuchli siyosiy tizimga ega bo'lgan, xalqaro munosabatlarda faol ishtirok etgan va o'z davrining muhim markazlaridan biri sifatida tasvirlangan.

Xususan, Ruy Gonsales de Klavixo kundaliklari, shuningdek, Fransiya va Angliya bilan olib borilgan diplomatik munosabatlarga oid ma'lumotlar Amir Temurning Sharq va G'arb o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlashdagi xizmatlarini ko'rsatadi. Uning tashqi siyosati natijasida turli davlatlar o'rtasida elchilik munosabatlari yo'lga qo'yilib, savdo va madaniy almashinuv jarayonlari rivojlangan. Bu esa Amir Temur davlatining nafaqat mintaqaviy, balki xalqaro miqyosdagi nufuzini oshirgan. Sohibqironning bunyodkorlik faoliyati, ilm-fan va san'atga ko'rsatgan e'tibori ham Yevropa manbalarida yuqori baholangan. Samarqandning yirik siyosiy, iqtisodiy va madaniy markazga aylanishi, turli soha vakillarining bu hududga jalb etilishi natijasida Temuriylar davrida ilmiy va madaniy taraqqiyot uchun mustahkam zamin yaratilgan. Bu jarayon keyinchalik Sharq uyg'onishining muhim bosqichlaridan biri sifatida tarixda o'z aksini topgan.

Umuman olganda, Amir Temurning sivilizatsiyalar taraqqiyotiga qo'shgan hissasi Yevropa manbalarida uning diplomatik mahorati, bunyodkorlik siyosati va madaniyatlararo aloqalarni rivojlantirishdagi faoliyati orqali yoritiladi. Sohibqiron merosi Sharq va G'arb sivilizatsiyalarining o'zaro ta'siri tarixida muhim o'rin egallaydi. Shu sababli Amir Temur faoliyatini Yevropa manbalari asosida o'rganish uning jahon tarixidagi o'rnini yanada chuqurroq anglash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Хайруллаев У. Амир Темур ва унинг жаҳон тарихидаги ўрни: Халқаро конференция тезислари (1996 йил 23-26 октябрь). — Тошкент: Ўзбекистон, 1996. — 124 б.
2. Эрматов Б. Амир Темур Ғарбий Европа адиблари нигоҳида. — Тошкент: Наврўз, 2019. — Б. 14–85.

3. Амир Темур жаҳон тарихида. — Тошкент: Шарқ, 1996. — 296 б.
4. <https://zenodo.org/records/7379760>
5. Ҳаким Сатторий. Ҳазрат Соҳибқирон – Т.: Sharq, 2016. – 235 б.

INNOVATIVE
ACADEMY